

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 27 december 2022

Mål nr

B 4296-22

PARTER

Klagande

AE

Ombud och offentlig försvarare: Advokat JC

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Våldtäkt mot barn m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2022-06-27 i mål B 3432-22

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut.

Högsta domstolen fastställer hovrättens sekretessförordnande.

JC ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av AE i Högsta domstolen med, rätt räknat, 57 981 kr. Av beloppet avser 24 154 kr arbete, 14 520 kr tidspillan, 7 711 kr utlägg och 11 596 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

AE har yrkat att Högsta domstolen ska fastställa tingsrättens dom i påföljdsdelen och bestämma påföljden till ungdomsvård i förening med ungdomstjänst.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 3.

DOMSKÄL**Bakgrund**

1. AE dömdes av tingsrätten för våldtäkt mot barn och utnyttjande av barn för sexuell posering till ungdomsvård i kombination med 110 timmar ungdomstjänst. Ungdomsvården förenades med en särskild föreskrift att AE skulle följa ett ungdomskontrakt bestående av behandlingssamtal i tolv avsnitt, en timme åt gången.
2. Hovrätten har instämt i tingsrättens bedömning i fråga om skuld men bestämt påföljden till sju månaders ungdomsövervakning.

3. Högsta domstolen har, med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit styrkt beträffande gärningarna, meddelat prövningstillstånd i fråga om påföljd.

Frågan i målet

4. Frågan i målet är om AE ska dömas till ungdomsvård med ungdomstjänst eller till ungdomsövervakning.

Ungdomsvård

5. Påföljden ungdomsvård regleras i 32 kap. 1 § brottsbalken¹ och innebär att den unge ska genomgå viss vård eller vara föremål för andra åtgärder enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Exempel på insatser som kan komma i fråga är kontakt med särskilt kvalificerad kontaktperson, missbruksbehandling och placering i familjehem eller hem för vård eller boende.

6. Enligt den lydelse som ska tillämpas i målet är det enda ålderskravet för paragrafens tillämpning att den unge är under 21 år. Numera krävs för att ungdomsvård ska komma i fråga att den unge har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år. Även den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år får dock dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt 21 år när påföljden bestäms får inte dömas till ungdomsvård.

7. Det krävs att den unge har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd samt att vården eller åtgärden kan beredas den unge. Vården eller åtgärden ska syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

8. Socialnämnden i den kommun som har ansvaret för den unge ska i ett yttrande redovisa sin bedömning av om den unge har ett särskilt behov av åtgärder. Nämnden ska också ange vilka åtgärder den planerar att vidta. Åtgärderna ska redovisas i ett ungdomskontrakt (om de vidtas med stöd av

¹ Lydelsen före den 2 januari 2022 är den som är aktuell i målet.

socialtjänstlagen) eller en vårdplan (om de vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga). Av kontraktet eller planen ska arten, omfattningen och varaktigheten av åtgärderna framgå. (Se 11 § lagen, 1964:167, med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.)

9. Ungdomsvård får dömas ut endast om de åtgärder som socialnämnden har planerat är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet (32 kap. 1 § andra stycket brottsbalken). Om de planerade åtgärderna inte bedöms tillräckligt ingripande kan domstolen förena ungdomsvården med böter eller ungdomstjänst (3 §). Vid ungdomstjänst åläggs den unge att utföra oavlönat arbete och att delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst 20 och högst 150 timmar (2 § första stycket).

Ungdomsövervakning

10. Påföljden ungdomsövervakning infördes 2021 och regleras i 32 kap. 3 a § brottsbalken² och i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning. I korthet gäller följande.

11. Rätten får bestämma tiden för ungdomsövervakning till lägst sex månader och högst ett år. Tiden ska bestämmas i hela månader utifrån brottslighetens straffvärde och övriga omständigheter som påverkar straffmätningen (se prop. 2019/20:118 s. 44).

12. Under övervakningstiden ska den unge följa en verkställighetsplan som upprättas av Kriminalvården. Verkställighetsplanen ska innehålla vissa obligatoriska delar. Den dömde ska regelbundet träffa en koordinator och ska normalt vara förbjuden att vistas utanför bostaden under helgnätter. Som utgångspunkt ska inskränkningarna i rörelsefriheten kontrolleras med

² Lydelsen före den 2 januari 2022 är den som är aktuell i målet.

elektroniska hjälpmedel. Inskränkningarna kan minskas efter halva verkställighetstiden och upphöra helt efter två tredjedelar. Vidare ska den dömde vara förbjuden att under verkställigheten bruka t.ex. narkotika och alkohol, samt vara skyldig att genomgå kontroller av att drog- och alkoholförbudet efterlevs. (Se 7, 14, 18–20 och 22 §§ lagen om verkställighet av ungdomsövervakning.)

13. Verkställighetsplanen får, utöver de obligatoriska delarna, innehålla föreskrifter om boende, skolgång eller annan sysselsättning, fritid, missbruksbehandling, annan vård och behandling, och andra åtgärder som syftar till att förebygga att den dömde återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt (se 15 § lagen om verkställighet av ungdomsövervakning). I förarbetena framhålls att Kriminalvården i verkställighetsplanen kan ange exempelvis att den dömde ska medverka i behandling för drog- eller alkoholmissbruk, ha kontakt med psykolog eller terapeut eller delta i psykiatrisk behandling, om den dömde har särskilda behov av detta. Det kan även anges att den dömde ska genomgå program som bedrivs inom socialtjänsten eller Kriminalvården, t.ex. för dem som vill lämna kriminellt umgänge, eller att han eller hon ska delta i strukturerade samtal kring särskilda teman. (Se prop. 2019/20:118 s. 60 f.)

14. Enligt den lydelse som ska tillämpas i målet ställs inte upp några uttryckliga krav på den unges ålder vid gärningstillfället; den yttersta gränsen för paragrafens tillämpningsområde följer av att den unge måste vara under 21 år vid lagföringstillfället. Numera krävs för att påföljden ska komma i fråga att brottet har begåtts innan den unge fyllde 18 år. Den som har fyllt 18 år när dom meddelas får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det. Särskilda skäl kan vara att brottet begåtts före 18 års ålder och att det blir aktuellt att bestämma påföljden kort efter det att den unge fyllt 18 år (se prop. 2019/20:118 s. 130). Den som har fyllt 21 år när påföljden bestäms får inte dömas till ungdomsövervakning.

När bör ungdomsövervakning väljas som påföljd?

15. Ungdomsövervakning har fogats in i systemet med ungdomspåföljder. Enligt 32 kap. 3 a § första stycket kan ungdomsövervakning väljas som påföljd om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

16. Av förarbetena framgår att avsikten är att påföljden ska kunna komma till användning främst i tre fall. Ett första fall är där påföljden tidigare bestämdes till ungdomstjänst trots att det var fråga om återfall i relativt allvarlig brottslighet. Ett andra fall är vid brottslighet som tidigare ledde till ungdomsvård trots att det var ett tveksamt påföljdsval med hänsyn till det höga straffmättningsvärdet, brottslighetens art eller återfallssituationen. Ett tredje fall är där påföljden tidigare medförde en kortare tids slutna ungdomsvård. (Se prop. 2019/20:118 s. 43.)

17. Av rättspraxis följer att ungdomstjänst kan anses utgöra en tillräckligt ingripande påföljd i fall där straffmättningsvärdet inte överstiger sex månaders fängelse (se ”Ungdomstjänst tillräckligt ingripande påföljd?” NJA 2007 s. 636). I sådana fall är det normalt inte aktuellt att döma till ungdomsövervakning, om det inte är fråga om en graverande återfallssituation (se prop. 2019/20:118 s. 42 och 130).

18. Ungdomsvård har ett bredare tillämpningsområde. Påföljden kan användas inom samma område som fristående ungdomstjänst. Ungdomsvård har där företräde framför ungdomstjänst och ska således väljas om den unge har ett vårdbehov.

19. Ungdomsvård, eventuellt med böter eller ungdomstjänst som tilläggs-påföljd, kan dessutom väljas i fall där straffmättningsvärdet överstiger sex månader men där det inte finns synnerliga skäl för att döma till fängelse eller

sluten ungdomsvård (se t.ex. ”Ungdomsvård och ungdomstjänst” NJA 2009 s. 121).

20. Frågan om ungdomsvård i sådana fall är en tillräckligt ingripande påföljd, eller om det bör dömas till ungdomsövervakning, får avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Vid bedömningen måste hänsyn tas till brottslighetens straffmättningsvärde och art, låt vara att brottslighetens art har en mer begränsad betydelse vid påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare än när det är fråga om vuxna lagöverträdare (se bl.a. ”Synnerliga skäl för fängelse?” NJA 2005 s. 690 och ”Meneden om misshandeln i Bjuv” NJA 1999 s. 561). Även den unges tidigare brottslighet ska beaktas.

21. Hur ingripande ungdomsvården är i det enskilda fallet får bedömas med ledning av det ungdomskontrakt eller den vårdplan som är aktuell. Om den unge enligt kontraktet eller planen ska vara placerad i familjehem eller i hem för vård eller boende, kan ungdomsvård vara en tillräckligt ingripande påföljd trots att straffmättningsvärdet överstiger sex månader. Även andra ingripande åtgärder kan tänkas vara tillräckliga i sådana fall. (Jfr prop. 2019/20:118 s. 33.)

22. Bedömningen av hur ingripande de åtgärder som följer av ungdomskontraktet eller vårdplanen är, bör ställas i relation till hur ingripande påföljden ungdomsövervakning skulle vara. När en domstol dömer ut ungdomsövervakning har Kriminalvården inte upprättat någon verkställighetsplan. Vid bedömning av hur ingripande ungdomsövervakningen kommer att bli får domstolen utgå från att verkställighetsplanen kommer att innehålla de obligatoriska momenten, dvs. regelbundna träffar med koordinator, inskränkningar i rörelsefriheten samt alkohol- och drogförbud.

23. Om den föreslagna ungdomsvården bedöms vara något mindre ingripande än vad den aktuella brottsligheten bör föranleda, kan ungdomsvård

ändå anses som en lämplig påföljd om den kombineras med ungdomstjänst eller böter.

Bedömningen i detta fall

24. Hovrätten har bedömt att brottslighetens samlade straffvärde ligger en bit över två års fängelse och att straffmättningsvärdet, med hänsyn till AEs ålder, motsvarar cirka sju månaders fängelse. Högsta domstolen gör ingen annan bedömning i fråga om straffvärde och straffmättningsvärde.

25. AE var när gärningen begicks 16 år och har nu fyllt 18 år. Han bör därför i första hand dömas till någon av de ungdomspåföljder som anges i 32 kap. brottsbalken. Straffmättningsvärdet är så högt att ungdomstjänst som särskild påföljd inte är tillräckligt ingripande (se p. 17).

26. AE har i Högsta domstolen förklarat att han erkänner gärningarna och har berättat att han tidigare kände sådan skam att han inte kunde erkänna det han gjort. Han har uppgett att han känner djup ånger.

27. AE har samtyckt till ett ungdomskontrakt där han ska delta i behandlingssamtal. Det anges att innehållet i samtalen ska hantera risken för återfall i liknande beteenden och att samtalen ska ta upp teman som impuls-kontroll, sexuell upphetsning på minderåriga samt attityder, konsekvenser och tankar kring sex. Samtalen ska innehålla tolv avsnitt och omfatta en timme per gång.

28. Det finns inte skäl att tvivla på att AE ångrar vad han gjort och är inställd på att dra lärdom av det inträffade. Det finns heller inte skäl att anta annat än att den föreslagna samtalsbehandlingen kan bidra till att motverka att AE utvecklas ogynnsamt.

29. Emellertid är ungdomsvård med det föreslagna ungdomskontraktet inte en tillräckligt ingripande påföljd med hänsyn till brottslighetens straffmättningsvärde och art. Detta gäller även med beaktande av möjligheten att kombinera ungdomsvården med ungdomstjänst. Högsta domstolen noterar också att en verkställighetsplan för ungdomsövervakning kan innehålla föreskrifter om sådana behandlingssamtal som föreslagits i ungdomskontraktet.

30. AE ska därför dömas till ungdomsövervakning i sju månader. Hovrättens domslut ska alltså fastställas.

I avgörandet har deltagit justitieråden Johnny Herre, Svante O. Johansson, Malin Bonthron, Cecilia Renfors och Jonas Malmberg (referent)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Karin Lambertz